

УДК 069. 1, 94. 930. 85.

Ірина Нікітіна

ЗВУКОВЕ НАСИЧЕННЯ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОЗИЦІЙ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН (З ДОСВІДУ НМГО І ВС)

У статті розглянуто теоретичне питання щодо значення звукових ефектів у музейних експозиціях для сучасного культурного й інформаційного простору. З'ясовано, що поява таких супроводів класичного музейного експонування надає змогу музейництву підсилити емоційну складову знайомства відвідувачів з музеями. Розглянуто рівень сприйняття суспільством звукового оформлення музейного простору.

Ключові слова: музей, культура, експозиція.

Никитина И. Звуковое насыщение музейных экспозиций как культурный феномен (с опыта НМГО и ВС)

В статье рассмотрен теоретический вопрос о значении звуковых эффектов в музейных экспозициях для современного культурного и информационного пространства. Выявлено, что появление такого сопровождения классического музейного экспонирования дает возможность усилить эмоциональную составляющую знакомства посетителей с музеем. Рассмотрен уровень восприятия обществом звуковых оформлений музейного пространства.

Ключевые слова: музей, культура, экспозиция.

Nikitina I. The sound effects in museum exhibitions as cultural phenomenon (example, NMHD and RS)

In this article was an inspected theoretic question about importance sound effects in museum exposition for presents cultured and information expanse. Exposed – appearance these accompany classical museum's exposition giving possibility was increased emotion's structure acquaintance visitors with museum. Considered level perceptible society sound's mouting museum's expanse.

Keywords: museum, culture, exposition.

Розвиток сучасних інформаційних технологій в Україні сприяв появі у багатьох сферах нашого життя різноманітних технічних засобів,

використання яких докорінно змінює уявлення суспільства про вплив техніки на світогляд людини. Не стали винятком і культурні заклади нашої країни, в тому числі й музеї, які теж по кроку включаються в інформаційний мультимедійний простір з метою вдосконалення своєї діяльності. За останні роки музеї України напрацювали достатній досвід у справі привнесення у свої експозиційні проекти звукових приладів для їх насичення яскравими звуковими образами. Але в сучасній музейній науці ще не зроблено теоретичного осмислення впливу таких засобів на рівень емоційного сприйняття музейних експонатів та експозицій в цілому. Тому аналіз досвіду одного з провідних музейних установ України – Національного музею героїчної оборони і визволення Севастополя надасть змогу з’ясувати місце звуків у музейній експозиції та їх місце у культурному житті суспільства.

Метою нашого дослідження стала спроба надати основні характеристики звуковому насиченню музейного простору та спробувати з’ясувати, чи належать воно до значних культурних явищ (феноменів).

При обробці матеріалу ми спиралися на відомості НМГО і ВС, довідкову літературу та особисті наукові спостереження. За результатами дослідження встановлено таке.

Національний музей героїчної оборони і визволення Севастополя (НМГО і ВС) – музей історико-мистецького профілю, провідна музейна установа міста. Музей створено у 1960 р. на підставі об’єднання Панорами “Оборона Севастополя 1854 – 1855 рр.” і Діорами “Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.”. Крім цих двох пам’яток, його об’єктами також є: Оборонна вежа Малахового кургану, Собор Святого Рівноапостольного князя Володимира – усипальниця видатних російських адміралів, Будинок – музей севастопольських підпільників. Музей проводить: значну науково-дослідницьку роботу з вивчення історії Севастополя з 1783 р., моменту заснування міста до сьогодні, наукового комплектування фондів, здійснює експозиційну діяльність, роботу з постійного удосконалення екскурсійного обслуговування відвідувачів своїх об’єктів, проводить різноманітні масові заходи. Активно розвивається також і видавнича діяльність музею.

Аналіз форм звукового насичення експозиційної діяльності музею дозволив викреслити чотири умовних групи: 1) озвучення великих частин об’єкта; 2) включення до основних експозицій та екскурсій більш дрібних звукових рядків; 3) використання невеликих за обсягом звукових фонограм як фону при виставковому експонуванні; 4) застосування електронних видів екскурсій.

Щодо першої групи, то подібні звукові прилади в експозиціях НМГО і ВС з'явилися у 2006 р., коли для супроводу огляду та екскурсії на оглядовому майданчику Діорами “Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.” було виконано запис “звуків бою” (піке літаків, стрільба артилерійських гармат, кулеметів, вибухи бомб та людські голосі) [1]. (До відома. Діорама є центром меморіального комплексу на Сапун-горі, твором батального живопису, який відображує найнапруженіший момент бою за Сапун-гору у травні 1944 р. Дослівний переклад з грецького терміна означає “бачу через, скрізь”. Її складові частини: велике полотно, розташоване на півколо, доповнене макетами предметного плану та світлотехнічним обладнанням для забезпечення істотного освітлення пам'ятки. Автори Діорами – художники Воєнної студії ім. Б. М. Грекова: П. Т. Мальцев, Г. І. Марченко і М. С. Прісекін. Її відкрито у листопаді 1959 р. Вона поєднується з історичною експозицією, яка розкриває події під Севастополем у роки Великої Вітчизняної війни. До складу меморіалу також входить відкрита експозиція військової техніки та меморіал Слави [2, с. 105-124]).

Сьогодні про це обов'язково зазначають на будь-якій екскурсії в Діорамі. Це робиться не спонтанно, введення звуків у екскурсію досить логічно поєднується з показом полотна діорами та його героїв й екскурсійною розповіддю про події штурму цієї висоти в травні 1944 р. Фактично, саме цей звуковий рядок слугує введенню відвідувачів до тих подій, тому що він закріплює відчуття знаходження їх серед запеклого бою. Особисті спостереження, а також консультації із співробітниками відділу науково-методичної та екскурсійної роботи НМГО і ВС свідчать – використання цього запису під час проведення екскурсії Діорамою сприяє більш глибокому зрозумінню відвідувачами, що вони бачили та слухали під час екскурсії. Закріплюється відчуття, що ніби вони побували при реальному штурмі, а це добре допомагає донести до людей основну мету створення цього твору батального живопису. Звучання пострілів та гул канонади є своєрідною паузою, яка надає можливість ще раз уважно розглянути всі особливості полотна та предметного плану діорами. З цього можна побачити, що у серцях відвідувачів лишили ті події, про які вони прослухали під час екскурсії (як на оглядовому майданчику, так і в першій її частині в експозиційному залі).

Другий об'єкт музею, де було застосовано включення у експозиційну діяльність звуків, – це озвучення оглядового майданчика севастопольської панорами. Панорама створена у 1901–1904 рр., перша назва “Штурм 6-го червня 1855 р.” (автор, художник-баталіст Ф. О. Рубо,

автори проекту споруди для неї – військовий інженер О. І. Енберг та архітектор В. А. Фельдман). У 1920 р. націоналізована радянською владою, згодом увійшла до Севастопольського музейного об'єднання. 25 червня 1942 р. купол споруди і стіни (частково) були зруйновані під час бомбардування міста фашистською авіацією. Виникла пожежа, із якої врятували 86 фрагментів полотна панорами. Їх вивезли на Кавказ на лідері есмінців “Ташкент”, потім перевезли до Новосибірська, а згодом до Москви. Відродження будівлі панорами тривало з 1949 до 1953 р. за проектом В. П. Петропавлівського. Відродження панорами відбулося шляхом написання фактично нового твору – через значні пошкодження збережених фрагментів, з створенням предметного плану колективом радянських художників спочатку під керівництвом В. М. Яковлева, а після його смерті у липні 1953 р., П. П. Соколова-Скаля. Друге відкриття панорами відбулося 16 жовтня 1954 р. Вона отримала сучасну назву [3, с. 6, 7].

Запис “бою” в панорамі дещо ідентичний запису бою на Сапун-горі, але його зміст зумовлений особливістю ведення бойових дій у ХІХ столітті, тому вибухи більш рідкі, звучання запису починається з гри горну, більше уваги приділено командам на марші (французи) та на укріпленнях (захисники Севастополя), завершення запису – бій церковних дзвонів. Загальна тривалість запису всього 1 хвилина, тому він відіграє роль емоційної паузи для повторного огляду та осмислення полотна севастопольської панорами [4]. За напругою вона більш плавна від мелодії на майданчику Діорами, більш філософська тощо.

Таким чином, у цих відносно нових видах звукового насичення оглядових майданчиків великих творів батального живопису проглядається безумовно окреме культурне явище (тобто феномен), яке піддається осмисленню та обґрунтуванню. Відомості музею та спостереження за впливом на сприйняття відвідувачами цих звукових ефектів під час огляду панорами та діорами свідчать, що такий супровід екскурсійного обслуговування є необхідним моментом для поглиблення знань у екскурсантів про події під Севастополем під час Кримської та Великої Вітчизняної війни. Вони ще більше занурюються у ці події, дивлячись на полотна та предметні плани панорами і діорами. Саме цей момент є найбільш яскравим засобом пробудження співчуття людей до того історичного часу, який вони пізнають під час візиту до музею. Включення звукових, тематично підібраних рядків, регламентація їх використання зможе добре підсилити сприйняття будь-якої експозиції, але найбільш результативне таке застосування при екс-

понуванні великих за розміром мистецьких полотен, огляду зовні та в приміщенні значних архітектурних пам'яток, інженерних та фортифікаційних споруд та їх експозицій. Бо саме в таких випадках ми досягаємо майже стовідсоткового гарного сприйняття експозиційного змісту у почуттєвому вимірі. Ця теза належить, насамперед, до прямого озвучення експозиції у цілому, або її частини в комплексному вимірі.

Другий вид – більш дрібні звукові рядки є явищем відносно традиційним, бо різною мірою почалися використовуватися у вітчизняній музейній справі ще у 1970-х рр. З досвіду НМГО і ВС виходить, що цей вид дуже гарно підсилює емоційну складову експонування. Сьогодні музеї ведуть великий обсяг роботи з переведення їх на сучасне обладнання. Наприклад, оновлені таким чином записи голосу Левітана (повідомлення про початок Великої Вітчизняної війни та пісня “Священна війна”), які застосовуються у експозиції Будинку-музею севастопольського підпілля та у експозиційному залі Діорами “Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.”. Нами проаналізований той запис, який застосовується у Діорами. Він поєднується з експонуванням репродуктора “Рекорд” початку 1940-х рр. Його включення є обов'язковим під час показу першого залу Діорами, який має ввідний характер до подій під Севастополем у часи Великої Вітчизняної війни. З використанням логічних переходів та оглядом фото початку 1940-х рр. звучання цього запису образно ілюструє перехід Севастополя від мирних днів до воєнних тягот. Все це підсилює сприйняття, почуття екскурсантів, вони співчувають захисникам міста та його мешканцям, їхнім випробуванням. Наведений звуковий рядок допомагає зрозуміти почуття трагедії війни, того, якого лиха зазнало місто під час другої його оборони, як саме його визволяли у травні 1944 р., як на севастопольській землі бережуть пам'ять про ті події [5].

До другого виду звукового насичення експонування в НМГО і ВС належить й оновлення звучання музики біля Вічного вогню меморіалу Слави на Сапун-горі, який є складовою частиною меморіального музейного комплексу, центром якого є Діорама. Так, біля пам'ятника через 2,5 хвилини звучить мелодія пісні “Сапун-гора” (слова В. М. Сальникова, музика В. П. Боголепова). Її основна мета – супровід проведення хвилини мовчання біля меморіалу, що є ключовою частиною музейної екскурсії “Севастополь у роки Великої Вітчизняної війни” [2, с. 142-146]. Використання такого моменту підвищує значність основної тези цієї екскурсії про необхідність збере-

ження пам’яті про загиблих під час Великої Вітчизняної війни під Севастополем. У разі, коли відвідувачі музею підходять до вогню самотійно, факт звучання мелодії допомагає їм зробити крок до відчуття важливості тих подій. Середовище меморіалу, величезні плити, Вічний вогонь та музика спонукають людей до співчуття до героїв боїв за місто у ті часи.

Так, ми можемо стверджувати, що й ці приклади звукового насичення експозиційного музейного простору можуть виступати у разі важливого сучасного культурного феномену, вони досить широко розповсюджені у музейних закладах й на сьогодні є першим видом такого насичення, вже маючого деяку невеличку історію. На підставі досвіду НМГО і ВС використання цих приладів можна стверджувати, що вони вже завоювали своє місце у культурному житті суспільства, сприймаються їм як невід’ємна частина музейних об’єктів. Тому для більшості людей такі включення звичайна річ й вони краще сприймають їх як звукове доповнення тих чи інших музейних експонуваль.

Ще один вид звукового насичення експозицій має декілька декоративну роль. У НМГО і ВС до нього належить спроба так званого “озвучення старого радіоприймача”, через який “передається” голос виступаючого та пісня. Цей прилад використаний при створенні постійної виставки “Севастопольський Колумб”, яка присвячена уродженцю Севастополя, двічі герою Радянського Союзу І. Д. Папаніну, дослідникові Північного Полюсу. Саме його виступ та пісня про полярників лунає завдяки “оживленню” радіоприймача 1930-х рр. на виставці [6]. Ми відокремлюємо такий вид озвучення музейного простору від описаного вище тому, що у цьому випадку звукове насичення застосовується за своїм прямим призначенням, тобто як насичення простору експозиції звуковим образом без тематичної прив’язки, без стовідсоткового включення в екскурсію, без зайвого смислового навантаження. Досвід використання цього приладу свідчить, що включення його відбувається у штучному режимі, зазвичай у момент початку огляду експонатів виставки саме в тому виді, про який ми вже зазначали.

Останній досить умовний вид насичення музейного простору звуковими образами – це застосування на експозиціях електронних видів екскурсій та електронних гідів для індивідуальних відвідувачів. Це явище у нашій країні почало розвиватися протягом останніх 5-6 років. Саме НМГО і ВС був одним із перших, хто вніс такі послуги для своїх екскурсантів. Цей вид використання звукових записів по-

єднує у собі два явища: інформаційне та образне. Будучи за видом альтернативним варіантом звичайної екскурсії та наділений всіма її ознаками з низкою змін, з одного боку, з іншого – він виступає і як можливість підвищення почуттєвого сприйняття експозиції. Це відбувається за рахунок особливості подання матеріалу. Так, у випадку слухання електронної екскурсії відвідувач залишається сам на сам з музейним простором й інформація про експонати та події, які вони відображають, йде більше як фон, а не як спрямований потік, і тому у випадку особистого сприйняття інформаційного потоку такий вид екскурсії дає можливість людям глибше поринути у відображені в музеї події. Це аж ніяк не применшує значимості для такого занурення звичайної екскурсії і вона за своїм змістом теж може виступати, хоч і в меншому обсязі, в ролі звукового насичення експонування, але мова йде про про сучасні інформаційні технології й аналіз такого значення щодо звичайних екскурсій – предмет іншої розмови. Водночас, спираючись на відомості НМГО і ВС, необхідно зазначити, що електронні екскурсії до явищ, які яскраво підвищують емоційну складову експонування, належать опосередковано, у них переважає інформаційна складова. Й мета таких видів звукових рядків у музеях саме інформаційна. Але, безумовно, в обох своїх вимірах такі екскурсії є дуже важливим культурним феноменом, який потрохи поширює своє панування в українських музеях та в багатьох випадках надає можливість більш уважно ознайомитися людям з експозиціями, тому що з різних причин не завжди вони можуть послухати звичайні екскурсії [7].

У цілому ж розглянувши основні види звукового насичення експозиційного музейного простору на підставі досвіду НМГО і ВС, ми дійшли таких узагальнюючих висновків щодо цієї проблеми: застосування новітніх звукових приладів із записом тематичних, образних та комплексних звукових рядків є важливою складовою культурного процесу в діяльності сучасного музейництва нашої держави. Практичне їх застосування безпосередньо доводить – звукове насичення експозиційного простору є цікавим культурним феноменом, воно сприяє покращенню почуттєвого сприйняття музейного виміру, опосередкованого розуміння місця музею у справі яскравої ретроспективи щодо історичних подій. Цей культурний феномен потребує подальшого уважного дослідження в межах як культурологічних студій, так і музейної науки.

Література:

1. З повідомлення І. Ю. Агішевої, провідного наукового співробітника НМГО і ВС.
2. Сапун-гора. Путеводитель / Музей героической обороны и освобождения Севастополя. – Симферополь: “Издательство “ПолиПРЕСС”, 2006. – 160 с., ил. 16.
3. Нікітіна І. В. Становлення і розвиток Національного музею героїчної оборони і визволення Севастополя (1960–2009 рр.) Авт. дис. на здоб. наук. ст. к. і. н. – К., 2009 – 20 с.
4. Консультація з Дудніковою З. М., зав. відділу науково-методичної і екскурсійної роботи НМГО і ВС.
5. Особисті наукові спостереження.
6. Бесіда з Яковенко Л. В., провідним науковим співробітником НМГО і ВС.
7. Польові дослідження за вересень-жовтень 2010 р.